

Hans Anten

Het tijdschrift als bron en object van onderzoek

Over *Ts.*>*Tijdschrift voor tijdschriftstudies*, 1 (1997), nummer 1 en 2.

Wie anno 1975 een literair tijdschrift als promotie-onderwerp voorstelde, liep gerede kans dat de promotor een dergelijk onderzoeksobject met klem afraadde. Dat overkwam althans de neerlandicus Nop Maas, die in het openingsartikel van het nieuwe *Tijdschrift voor tijdschriftstudies* (*Ts.*) memoreert hoezeer zijn voorstel een studie over *De banier* te schrijven destijds op weerstand stuitte. De twee redenen die hij daarvoor geeft, gingen toen stellig op. De kwaliteit van de paar tijdschriftstudies die in die tijd voorhanden waren, liet veel te wensen over. De thans nagenoeg vergeten dissertatie uit 1956 van mevrouw Kurpershoek-Scherft over *Het getij* kan hier als voorbeeld dienen. Daarnaast wijst Maas op de mode in de neerlandistiek, die toen voorschreef dat het heil alleen in tekstanalyse gevonden kon worden.

Was het literaire tijdschrift als *object* van studie in de neerlandistiek dus lange tijd een uitzondering, als *bron* ten behoeve van velerlei onderzoek heeft het daarentegen dikwijls gediend. Oversteegens befaamde studie *Vorm of vent* uit 1969 bijvoorbeeld, over literatuuropvattingen in het interbellum, zou daarzonder niet geschreven zijn. En ook in Maas' proefschrift uit 1988 over de vroege poëtische standpunten van Marcellus Emants fungeert het tijdschrift, waaronder *De banier*, als de belangrijkste bron.

Door de toenemende contextualisering van de moderne letterkundige neerlandistiek heeft het literaire tijdschrift als zelfstandig object van onderzoek allengs een prominente plaats gekregen. In dat proces vormen enige publicaties markante momenten. Ik beperk me hier tot de wetenschappelijke exploratie van literaire periodieken uit deze eeuw. Ondanks de vigerende mode verschenen in 1975 de eerste delen van de reeks 'Literaire Tijdschriften in Nederland', waarin het *Critisch bulletin* en *De vrije bladen* voor onderzoek werden ontsloten door bibliografische beschrijvingen, analytische inhoudsopgaven en verschillende indexen. Drie jaar later kwam Harry Scholtens boek over *De gemeenschap* uit. In 1986 publiceerde Siem Bakker, die in hetzelfde jaar promoveerde op *Het woord*, zijn verzameling korte profielen *Literaire tijdschriften* van 1885 tot heden, waarin van bijna zestig periodieken historische, theoretische en creatieve aspecten summier werden beschreven. Onder zijn redactie kregen in 1986 en 1987 vijf tijdschriften - *Forum*, *Tirade*, *Barbarber*, *Het getij* en *Chrysallis* - een uitvoeriger behandeling in de kwalitatief nogal wisselvallige deeltjes van de reeks 'Monografieën van literaire tijdschriften'. Inmiddels is de conjunctuur voor het tijdschriftenonderzoek zodanig veranderd dat bijvoorbeeld het multidisciplinaire tijdschrift *De gids* het prachtige onderwerp kan zijn van het proefschrift *De letterheren* (1997) van Remieg Aerts.

Op de vraag wat zoal tijdschriften tot zulke bijzonder vruchtbare bronnen van onderzoek maakt, geeft het volgende citaat van Marita Mathijssen over letterkundige periodieken een duidelijk antwoord: 'Welke van de moderne invalshoeken men ook kiest voor literair-historische analyses, het tijdschriftenwezen levert steeds adequaat onderzoeksmateriaal. Of men nu de poëtica in een tijdvak wil onderzoeken, of institutioneel onderzoek wil combineren

met een studie naar de literaire velden, of men een begripsgeschiedenis wil schrijven, *gender-studies* uitvoert of de intertextualiteit onderzoekt, de tijdschriften blijken steeds voorop te lopen als er een verandering plaatsvindt. Daarom leveren ze vaak toegespitster onderzoeksmateriaal dan de literaire teksten zelf.’

Ook deze formulering is afkomstig uit *Ts.*, dat mede is opgericht door het bestuur van de aan het Huizinga-instituut gelieerde interdisciplinaire Projectgroep Tijdschriftstudies. In april en december 1997 kwamen respectievelijk het eerste en het tweede nummer uit van dit halfjaarlijkse periodiek. Het stelt zich ten doel een beeld te geven van de stand van het Nederlandse tijdschriftenonderzoek en een platform te zijn voor onderzoekers uit uiteenlopende onderzoeksgebieden. *Ts.* bevat naast artikelen ook signalementen en besprekingen van recent verschenen Nederlandse en buitenlandse publicaties. Boven dien wordt in de rubriek ‘Het archief’ aandacht geschonken aan een instelling waar zich voor de tijdschriftonderzoeker belangwekkend materiaal bevindt.

Op grond van de eerste twee afleveringen kan gesteld worden dat *Ts.* een goede indruk geeft van de diversiteit en veelzijdigheid van het actuele tijdschriftenonderzoek in Nederland. Het navolgende kan daarvan niet meer dan een korte impressie zijn. Het eerste nummer bevat vier artikelen. De bijdrage van Nop Maas is een methodologische reflectie op de praktische problemen die zich kunnen voordoen bij de omgang met tijdschriften. Tevens inventariseert hij desiderata in het tijdschriftenonderzoek. Ieme van der Poel hanteert in haar artikel het Amerikaanse feministisch-wetenschappelijke tijdschrift *Signs* (1975-1981) als bron voor een beschouwing over de receptie van het Franse feminisme in Amerika. Voor Titia Ram is het Engelse maandblad *The Gentleman's Magazine* (1731-1914) het object van onderzoek. Dit tijdschrift over allerhande onderwerpen werd het eerste succesvolle provinciale periodiek in Engeland. Op overtuigende wijze worden onder meer de institutionele factoren in kaart gebracht die van invloed zijn geweest op het welslagen van dit tijdschrift. Vermakelijk is het artikel van redacteur Mathijs Smit over *Hollandia, een weekblad voor Nederlanders in den vreemde* (1897-1901), waarvan de latere oprichter van De Wereld bibliotheek Leo Simons de drijvende kracht was. Smit laat zien hoe de redactie de door haar nagestreefde onpartijdigheid verzaakte door enerzijds het Britse imperialisme in de Boerenoorlog met onze Zuid-Afrikaanse ‘stamgenoten’ te hekelen en anderzijds Van Heutz' hardhandige koloniale oorlog tegen de bevolking van Atjeh in Nederlands-Indië te verdedigen. Deze paradox werd gemotiveerd door de omstandigheid dat de Boeren een zekere mate van beschaving hadden, terwijl de Atjehers iedere beschaving misten. ‘Het archief’ is gewijd aan het Haagse Museum Meermann-Westreenianum, en het daarin opgenomen Museum van het Boek.

De vier artikelen van het tweede nummer hebben alle als thema ‘het tijdschrift als plaats van een debat’. In ‘De aanval op de prulpoëten’ schetst Marita Mathijsen het levendige panorama van de vele tijdschriftjes die als voorlopers van *De gids* vanaf 1825 de huiselijke poëzie uit de school van Tollens onder vuur namen. Hans Bots gaat in op de vraag in hoeverre de Franstalige tijdschriften die tussen 1675 en 1750 in de Republiek verschenen, plaats boden aan het contemporaine wetenschappelijke debat, met als *cause célèbre* de prioriteitsstrijd tussen Newton en Leibniz over de uitvinding van de fluxierekening. Josine Meurs presenteert in ‘Het testament van Richard Wagner’ een kritische bespreking van de discussie die aan het einde van de vorige eeuw in een aantal tijdschriften gevoerd werd over inhoud en taak van de muziek. Peter Rietbergen ten slotte concentreert zich op *De kroniek* van Pieter Tak, en wel op de polemiek over kunst en leven. Die werd door tal van prominente vertegenwoordigers van de belangrijkste geestelijke stromingen gevoerd naar aanleiding van de esthetiserende reportages in *De kroniek* van de schilder Marius Bauer over de kroningsfeesten van tsaar Nicolaas II in 1896. Rietbergen beschouwt zijn bijdrage als een correctie op de volgens hem ten dele onjuiste en oppervlakkige verhandeling over deze episode door Jan Fontijn in het

handboek *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis*. In 'Het archief' wordt ingegaan op de bruikbaarheid van het Amsterdamse Persmuseum voor de tijdschriftonderzoeker.

Wie voor een multidisciplinair periodiek als *Ts.* schrijft, dient niet alleen jargon te vermijden, maar ook rekening te houden met het ontbreken van specialistische kennis bij de lezer. Het moet gezegd dat niet ieder daarin zo goed slaagt als Mathijsen. Ik besluit met het advies de letterlijke leesbaarheid van de rijke inhoud te vergemakkelijken door om te zien naar een ander bindprocédé. Immers alleen het bruut vouwen van de linkerpagina of het neerdrukken met beide handen voorkomt dat *Ts.*, wanneer het ligt, dichtklapt.

Universiteit Utrecht

Uit: *Vooys. Tijdschrift voor letteren* 16 (1998), nr. 2, p. 60-62